

PESNIŠKE STRATEGIJE VILJEMA ČERNA

(Posvečeno profesorici Mileni Kožuh 1928–2015)¹

Prispevek analizira ključne pesniške strategije v poeziji Viljema Černa iz Terske doline. Skozi množinski lirski subjekt se zliiva s svojim ljudstvom, z apostrofo nagovarja Boga in slavi svojo deželo, z anaforo, refrenom in skladenjsko-semantičnim paralelizmom stopnjuje in enoti predstavljeni svet ter ustvarja ritem svobodnih verzov, z antitetično zgradbo kljubuje razdiralnim silam. Iz cerkvene rabe znani besedilni žanri, oblike in načini izražanja nagovarjajo okus bralcev iz lokalnega okolja, z metaforičnimi in metonimičnimi inovacijami pa je tersko narečje povzdignjeno v medij kompleksnih individualnih vsebin.

Ključne besede: Viljem Černo, Terska dolina, Beneška Slovenija, narečna poezija, pesniške strategije

1 Objave pesmi in predstavitve pesnika

Pesmi Viljema Černa so izhajale v raznovrstnih publikacijah, namenjenih različni bralski publiki, od najpreprostejše do najzahtevnejše, od lokalne do regionalne in nacionalne. Najprej so bile posamezne pesmi razmnožene v župnijskem listu *Med nami*, ki je priloga lista *La vita cattolica*. Delili so ga vernikom iz krajev s

¹ Milena Kožuh je bila najboljša poznavalka Terske doline iz osrednje Slovenije, urednica obsežnega zbornika *Terska dolina*. Po izidu Černove zbirke pesmi si je prizadevala za strokovno utemeljeno vrednotenje jezikovnih in vsebinskih transformacij na poti med prvotnimi objavami, zbornikom in zbirko, v kateri je dvajset besedil doživelo korenite spremembe. Že zelo bolna mi je napisala več pism in poslala fotokopije prvih objav besedil ter mi tako omogočila vpogled v genezo zbirke. Žal mi omejeni prostor ne dopušča, da bi analizirala jezikovne spremembe – od bližanja knjižni slovenščini v zborniku do doslednega zapisa narečja v zbirki – ali Zlobčeve odmike od terskih izvirnikov, ki se naslanjajo na avtorjeve prevode v italijanščino.

slovenskimi imeni: Prosnid, Pletišča, Brezje, Tipana, Viskorša, Vizont, Zavarh, Bardo, Ter in Podbardo.

Prestop iz najožje terske v širšo beneškoslovensko javnost po letu 1993 pomenijo objave v *Trinkovem koledarju*, osrednjem zborniku, ki izhaja v Čedadu.² Nekatere med njimi pozneje niso bile sprejete v zbirko. V drugem zborniku festivala péte narečne pesmi Senjam beneške piesmi *Pustita nam rože po našim sadit* najdemo Črna med avtorji 17. »sejma«, ki je bil leta 1990 posvečen cerkveni pesmi: *Mislić na buojše dan* je bilo zmagovalno besedilo, uglasbil ga je Oreste Rosso iz Vidma, izvajal pa zbor iz Barda in Zavarha (Pustita 2000: 150).

Med teže dosegljivimi objavami je pet pesmi v drobni slovensko-italijanski antologiji beneške poezije za literarni večer, ki je pospremil videmsko konferenco *Convegno Slavia Dilecta* (7. maj 2004).³ Skoraj enak izbor najdemo v prvi tiskani antologiji beneškoslovenske literature *Besiede tele zemlje* (2004) urednika Micheleja Obita, ožji in drugačen izbor pa v *Antologiji sodobne poezije Slovencev v Italiji, Rod Lepe Vide* (2009) Davida Bandlja.⁴ Po predstavitvi beneškoslovenske poezije na Vilenici (2005) je revija *Otočje* (2012) v razdelku Slovenci po svetu – Italija pod skupni naslov *Gremo v sonce* uvrstila troje Černovih pesmi.⁵

Pomembna postaja v procesu razširjanja je priloga k trijezičnemu zborniku jezikoslovnih, zgodovinskih, kulturoloških razprav in pričevanj *Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor* (2006), ki ga je zasnovala in uredila M. Kožuh. Priloga *Pesmi iz terske doline* vsebuje triintrideset Černovih pesmi, prevedenih v furlanščino (Paolo Cerno), italijanščino (Viljem Černo) in prepesnjenih v knjižno slovenščino (Ciril Zlobec).

Tudi zbirka *Ko pouno noči je sarce – Ko polno noči je srce – Co plen di gnot al è il cûr – Quando pieno di notte è il cuore* (2013) je štirijezična.⁶ Prvemu prevajalcu v furlanščino se je tu pridružil bardski župnik furlanskega rodu in osebni prijatelj Renzo Calligaro, prevajalcu v slovenščino Cirilu Zlobcu pa Jakob Müller in Tanja Rebula. Vsebuje 55 pesmi, tudi vse antologizirane, vendar ne ohranja njihovih prvotnih naslovov, ki so kazali na priložnost, za katero so bile ustvarjene in objavljene v župnijskem listu. List (na dveh straneh) *Med nami* so razmnožili nekajkrat na leto, ob velikih katoliških praznikih, kot so božič, velika noč, vsi sveti (vahti), Marijino vnebovzetje in praznik cerkve Svete trojice.⁷ Praznik je bil le ustvarjalna

² *Poženi mati* (1993), **Bardo* (1994), *Viernahti*, **Vahti* 1994 (1995), *Zemlja moja*, **Mati naša* (1997), **Na vrtu luči* (2001), *Moj Buoh, posluš! tele besiede* (2004), *Gremo v sonce* (2006). Z zvezdico označenih pesmi ni najti v zbirki.

³ *Gremo v sonce*, *Marija Vošnica*, *O zemlja ma...*, *Vahti dan (dan naših martvih)*, *Moj Buog, posluš! tele besiede*.

⁴ *Ter*, *O zemlja ma...*, *Vahti*.

⁵ *Marija Vošnica*, *O zemlja ma...*, *Gremo v sonce*.

⁶ Zanj je v Trstu prejel nagrado *Vstajenje* za leto 2013, ki jo podeljujejo odličnim zamejskim in zdmskim pesnikom, pisateljem in znanstvenikom.

⁷ Tako je 20 pesmi posvečeno božiču, 18 veliki noči, 15 vsem svetim (dnevu naših martvih), 21 Mariji (Sveta Marija Zdravja, Sveta Marija Vošnica, Sveta Marija Milostna), 10 pesmi pa slavi praznik Svete trojice. Vseh Černovih pesmi v listu *Med nami* naj bi bilo 112.

spodbuda in razpoložensko ozadje, ki še zdaleč ne izčrpa vseh razsežnosti poezije. Drži pa tudi, da je bila v cerkvenem okolju objavljena komaj kakšna pesem, ki se ne bi začejala z obredno invokacijo. Prave priložnostne pesmi so *Tres* (1997), *20. aniversario del terremoto* (1996), *Besiede znancu* (1986), *Nova cerkev tou Barde* (1991). Pač pa tam nista bili objavljeni posvetili umrlima prijateljema *Zbuan barba Ridolf, na ti bode lahna naša zemja* in *Zbuan, nono Remo*, ki ju je avtor zapisal v dveh različicah: v domačem narečju in knjižni slovenščini.⁸ Ker je zbirka *Ko pouno noči je sarce* najbolj reprezentativna, v njej manjkajo ravno priložnostne pesmi, ki so bile ponatisnjene v *Pesmih iz Terske doline*.

Viljema Črna kot pesnika⁹ je najprej predstavil C. Zlobec, ki je na podlagi avtorjevih italijanskih prevodov izvirnike v terskem govoru prelil v knjižno slovenščino. V uvodu je opozoril na pesnikovo bitno povezanost z usodo Beneških Slovencev, zaradi katere je ta poezija hkrati socialna in domoljubna, religiozna in tuzemska, oblikovana v preprosti ljudski dikciji in z modernimi podobami, »ki so zelo blizu modelom nadrealistične metafore« (Zlobec 2006: IV). Na isto objavo in Zlobčeve uvide se je v motivno-tematskih analizah naslonila Marija Stanonik v poglavju *Terska dolina: narečne pesmi Viljema Črna* v monografiji *Slovenska narečna književnost* (2007). Poetiko povzema v krogih povezanih motivov: domača krajina z izseljenstvom in religioznostjo, v katero se vpletajo osebnoizpovedni motivi globoke bivanjske stiske, izpostavljena tematizacija besede (usode maternega jezika) ter življenjskega smisla in narodnega obstoja. Tudi Jakob Müller je v spremni besedi *Pesnik, Zemlja in Beseda* ponovil ugotovitev, da Černove pesmi »niso folklorna, preprosta, naivna, temveč duhovno in izrazno moderna poezija, nabita z dramo bivanja« (Müller 2013: 124) in jo presvetlil z osrednjimi temami: zemlja (kot snov z dušo tam živečih ljudi), z zemljo povezana skupnost, duhovno-religiozni svet in beseda kot jedro skupnostne identitete in zvestobe.

Moj prispevek bo z analizami diskurzivnih, oblikovnih, zgradbenih in figurativnih posebnosti Černove poezije predstavil preplet tradicionalnih in inovativnih postopkov.

2 Ciklizacija

Na poti od objave v listu *Med nami* do objave v obeh obsežnejših izborih/zbirkah je prišlo do ciklizacije, povezovanja ločenih besedil v večje nadpesemske enote s skupnim naslovom. Tako so v enem ciklu druga ob drugi zaživela besedila iz različnih časov, ki jih povezuje podobno občutje ali apostrofiranje istega naslovnika. Taki tri- ali štiripesemski cikli so v *Pesmih iz Terske doline* *Pri Sveti Trojici 1–4*, *Božič 1–3*, *Velika noč 1–3*, *Sveta Marija Zdravija 1–4*. V zbirki *Ko pouno noči je sarce* je v celoti in dobesedno ponatisnjen samo cikel *Par Sveti Trojici*, vendar s spremenjenim vrstnim redom, in sicer sta 2. pesem (»O ti, ki reš / med

⁸ Narečno in standardno varianto je ustvaril tudi pri pesmi *Gremo v sonce – Remo tou sonce*.

⁹ Enciklopedični viri navajajo ustanove, v katerih je delal za slovensko skupnost v Beneški Sloveniji in Terski dolini, tematiko njegovih strokovnih člankov in priznanja.

lobimi naubanimi razorji») in 3. pesem (»Posluši besiede, / potrušene po travi«) zamenjali mesto. Med 37 naslovi štirje označujejo večpesemske enote: *Par Sveti Trojici* 1–4, *Pojénje* 1–3, *Se je sturou* 1–2, *Zemja, ki mouči* 1–6 in *Besieda* 1–7, skupaj torej 22 pesmi, ki so bile najprej objavljene vsaka zase. Cikla *Pojénje* (iz velikonočnih pesmi) in *Besieda* sta pravzaprav sestavljena iz fragmentov prvotnih pesmi, ki so se bodisi pesniku bodisi uredniku zdeli najbolj poetično učinkoviti. Pri osamosvajanju je odpadel liturgično-religiozni besedilni okvir in apostrofa, odlomki pa so zaradi izpustov dobili nove notranje povezave. V znanstvenih izdajah bi take modifikacije navajali v opombah, v edini samostojni zbirki pa je drugačna volja avtorja (ali poseg urednika) zmotila le Mileno Kožuh, ki bi si želela nespremenjene ponatise prvih izvirnikov in so se ji zdeli posegi v prvotne oblike kršitev nedotakljivosti umetniškega dela.¹⁰ Po moji oceni je enovitost Černovega navdihla tako močna, da novo besedilo deluje neokrnjeno. Tako se v prvi varianti začetka pesmi *Božič* prislovno določilo kraja »po potah« nanaša na dejanje boga (prideš po potah), v drugi varianti, prenaslovljeni *Posej naš dan*, pa na prostor čakajočih (čakamo po potah).

Buoh,
tve šampjenje
se vidijo
po naši krasi,
mi poznamo
koj orkuoto
bozih!

Tve šampiénje
se vidijo
po naš krasi,
mi poznamo koj orkuoto
bozih.

Čakamo te,
da prideš,
tej dan od nas,
po putah
zemlje lačne
dobre besiede.

Čakamo
po potah
zemje, lačne
dobre besiede.

Božič (1.–13. verz)
Med nami, 24. 12. 1988

Posej naš dan (1.–9. verz)
Ko pouno noči je sarce, 60

Že v prvih dveh razdelkih zbirke so besedila izgubila prvotne splošne, priložnostne naslove (*Velika noč*, *Viernahte*, *Sveta Marija Zdravija*), ki so jih nadomestili naslovi iz posameznih verzov: *Sveta si, zemlja*; *Kako čon*; *Tou vietru*; *Čarne robide*; *Na senožetah*; *Ko seje moučanje*; *Pobuožajmo zemjo našo*; *Niti* itn. Posebnost nove redakcije je sedem odlomkov, ki sestavljajo cikel *Besiede* (108–120) o odnosu do materinščine, največkrat v povezavi s strahom, sovražnim zanikanjem slovenske

¹⁰ Profesorica mi je poslala tipkopijsne prepise 21 »originalov«, v katerih je označila vse izpuste, in še rokopisno beležnico, v kateri je v skladu z zaporedjem pesmi v zbirki navedla naslove, začetne verze in datume prvih objav pesmi v listu *Med nami*. Menila je, da je besedila spreminjal urednik Müller, pesnik pa naj bi na to le pristal. Največjo spremembo je doživelo besedilo *Velika nuoč* (O Buoh, večerji z nami), *Med nami*, 26.3.1988. 32 verzov je razdeljeno v dve pesmi: *Ko seje se moučanje* (str. 30) iz verzov 7–17 in 21–27 ter *Pojénje I* (str. 54) iz verzov 1–2, 18–20 in 28–32.

kulture in usihanjem prebivalstva, ki vodijo v vsesplošni molk: »momo besiedo, ki reje sarce, / ma smo obmouknili.« (116) Kot je značilno za Černovo globalno pesniško strukturo, pa se v njih pojavljajo tudi upanje in vztrajanje ter slavospev domači govorici, ki bo lahko preživela z vero v božjo pomoč: »Tva besieda / je sieme trau / med njivami, / ki ne pusti / umrieti sarcu« (120). Ker je pri treh odlomkih cikla kot prevajalec naveden C. Zlobec, je mogoče razbrati, kakšni so bili prvotni konteksti v *Pesmih iz Terske doline*. V četrtem odlomku je to sodobni svet nasilja in neobčutljivosti (»z dušo, ke ima zakljep mahle«), zato ljudi obvladuje strah namesto veselja (*Velika noč* 3, LXX); v petem je besedilno okolje izpoved kolektivne stiske Božji Materi in njej izrečene priprošnje, naj prežene temo, izumiranje, nemoč in bolezen (*Sveta Marija Zdravija*, LXXII); šesti odlomek je povezan z napovedjo luči, ki bo pregnala temo z novimi besedami in ozdravila naše bivanje. Z novimi besedami trav, dišav, sonca, jutra, kruha, zdravja in dela, ki označujejo naravno in prvinsko kulturo, je pesnik povezal luč in božič (*Božič – Viernahte*, LVIII).¹¹

Fragmenti, ki so postali cikel *Besiede*, so zgoščeni okrog govora in govorice. Oboje je pogosto povezano z vitalnostjo in usihanjem, izgubo in oživljanjem, smrtnim molkom in življenjem/preživetjem, izkopanim in zakopanim zakladom, govorčevo negotovostjo in voljo, »da povje o živjenju, / ki na umarje.« (*Moj Buoh, poslušite tele besiede*, XXVIII). Ker je odsotnost domače govorice toliko kot smrt, si pesnik nalaga, da v imenu vseh najde besede in jih preda naprej: »Inje zapuojmō na hlas, / zatuō ke douo smo mieli tarnje / tōu ārlu anu tou ūstah strah.« (*Božič 2004*, LXII) Zato podpira vero o božanskem izvoru človeka in oživljajoči moči besed: »da je paršu med nas / Človek / ki z Besjedo ubiva nuoč.« (*Božič – Viernahte* 3, LX). Prizadeva si prekiniti žalostno preteklost, ko »s/ plakanjen ti bozih / so ubili tou nas Besiedo.« (*Tihost krasi*, 72), zaradi česar celo »besieda matere / na ne poženi kruha anu vina« (*Na senožetah*, 26).

3 Množinsko izrekanje lirskega subjekta

Posebnost skoraj vseh Črnovih pesmi je raba množinske oblike za govorečo osebo. Lirski subjekt govori v imenu skupnosti, ne da bi se nad njo povzdignil, s skupnostjo se zliva, da bi mu poslušalci/bralci lažje sledili. Tak položaj spominja na sprejemanje besed duhovnika v cerkvi ali učitelja v šoli in na skupno izgovarjanje besedila: »ležimo med koraninami / naših vasi. / Pod lipo se daržimo / tou Zavarhu se veselimo, / poje nam duša. / Božamo mrak, / pijemo strah sienc, / čujemo pisemo zadnjih čel« (*Marija Vóšnica*, 14). Skoraj ničesar ne izvemo o subjektu kot posamezniku zunaj skupnosti in njenih stisk, žalosti, razočaranj in upov, ker se ne izpostavlja, temveč zavestno odmišlja sebe, da bi poudaril druge, dal svoj glas na voljo nemim. Edino osebno čustvo je ljubezen do zemlje, domovine, ljudstva, narave, vasi in prednikov. A še pri tem velja predpostavka, da je ljubezen lastna vsem, celo tistim, ki so domačo deželo zapustili, ker so se morali izseliti, ali so

¹¹ Arabska številka se nanaša na stran v zbirki *Ko pouno noči je sarce*, rimska pa na stran posebej paginirane priloge *Pesmi iz Terske doline*.

umrli: »Božau san mo zemjo, / pieu san tou vietru / tej buorji /.../ Plačem mo vas, / njive brez rok, / koš brez trau / za krave.« (*Milosti pouna*, 70).

4 Apostrofa

Najpogostejša retorična figura je apostrofa, s katero govorec v besedilni svet in v zavest adresata priklíče čutom nedostopno, metafizično resničnost ali odsotna bitja. Njena funkcija je prezentirati, ponavzočiti. Pomenski učinek postopka je dvojen: med mrtvimi in živimi ni eksistencialne meje, temveč kontinuiteta, prehajanje in predajanje tradicije; priklicani Bog je bitje, ki človeka sliši in posluša njegove prošnje. Religiozno izročilo je zavezujoč odnos, saj je odločilno oblikovalo kulturno in jezikovno identiteto ljudi, vzpostavilo bližino in emocionalno povezanost.

Apostrofa sproža pretresljivo elegično izpoved in je besedilni okvir, ki strukturira celoto prošenj, izrečenih višjemu bitju, same prošnje pa so priložnost za opis stanja v domači deželi. Številni ogovori se začenjajo kot molitev, z invokacijo Boga (Kristusa, Sina, Gospoda) in Marije. Obe bitji sta večkrat imenovani Oče in Mati, ki ljubita svoje otroke in skrbita zanje. Boga pesnik približuje malemu človeku, s tem ko ga povabi v družino pri obedu: »O Buoh, večerjaj z nami!« (*Pojénje 1*, 54), ga prosi za blagoslov: »Oče naš, poženi s tvo roko / nasmieh naših potokou« (*Oče naš*, 52), lahko pa ga naslavlja kot zaupno pričo: »Muoj Buoh, posluši tele besiede / ki božajo pojenje / za to sloviejsko zemjo« (6). Enako velja za apostrofo Matere: »O Mati, / kuô nas zadaržuje / živite klè /.../?« (*Sveta Marija zdravija 3*, LXXIV); »Káko ćon ti poviedati, Mati, / pojenje me zemje« (*Káko ćon*, 18). Z ogovori se subjekt postavlja v položaj ubogega, nemočnega človeka v stiski, ki potrebuje pomoč, usmiljenje in blagoslov, kot avtorefleksiven posameznik pa občuti bojazen, da so njegove besede revne, nezadostne, nimajo performativnega učinka oziroma so brez moči za uresničitev izrečene želje: »Kako bomo zapieli, o Mati, / zemji Vizonta, / ki skriva mouk« (*O Mati...*, 8). Černo je formo molitve morda izbral zato, ker je njegovim ljudem najbolj znana oblika izbranega, poetičnega jezika, ker se v njej približuje kristjanovemu upanju in ker se ujema z mestom objave v cerkvenem listu, kajti cerkev je v Terski dolini ves čas delovala kot zatočišče slovenskega jezika in je nadomeščala manjkajoče kulturne institucije.

Apostrofirana je tudi subjektova zemlja, ki s tem postane oseba, adresat vprašanj o tem, zakaj v tej deželi trpijo ljudje, ki jih ima pesnik rad: »O zemja ma /.../ zakuó si usahnila vesele dni, / /.../ zakuó si zvila roko / človeku zemje« (*O zemja ma*, 10). Včasih pa je celotna pesem brez ogovarjalnega začetka hvalnica domači deželi (*Sveta si, zemja*, 16) in reki v dolini (*Ter*, 12). Ogovorjeno resničnost prepoznamo iz glagolskih oblik za drugo osebo (ti): daješ siena, zdraviš, rosiš, reš naspruoti, božaš. Večkrat so nagovorjeni tudi »bratri«, ne v pomenu sorojencev, ampak sodeželanov, vernikov domače cerkve, prednikov, izseljencev: »Brati muoji / usaha zemja naša /.../ O bratri, / pokleknimo pred njive naše /.../ Bratri, pobužajmo zemjo našo, / naš kruh usakedanji, / vietar lip anu ruke žen.« (*Božič 2004*, LXII). Najmočnejši je

poziv in naročilo »bratom«, da naj kljub trpljenju ostanejo trdni in zvesti: »Bratri, / parpoznani s križi /.../ ste šenjè korenine / zasjane tou brazdah /.../? (*Vahti*, XLVI).

Redkeje rabljena govorna načina sta opis in pripoved, ki vključuje spomin. Oba predstavljata preteklo življenje, ki je bilo garaško, toda polno smiselne povezanosti med naravo in človekom ter med samimi ljudmi, starši in otroki. Pogost opisni pridevnik za človeka je »truden«, abstraktni samostalniki pa »trudost« in »veseuje«, »zdrauje«, ali skupaj: »Trudost nan je nosila zdrauje« (*Vart živienja*, 62). Vidni telesni znaki trdega dela na skopi zemlji so »skriujena plća«, »zakriujena harbåt«, »roke mraza«, »razpukana roka«, »debela skorja rok«, »težke roke«. Podobe kmečkega življenja so del kolektivnega spomina in ta je pozitiven kontrast sedanjemu stanju: stari, umirajoči, zapuščeni ljudje, izpraznjene, zaprte in podrte hiše, opuščeno orodje, zaraščeni vrtovi in senožeti. Vendar že preteklost ni bila idilična, temveč trpka in revna, z lakoto (»ko lakot vam je stiskala pas«; *Zemja, ki mouči* 5, 102), grenkimi izkušnjami (»dih mater, / ki si so spoznale kisalino«; *Oče naš*, 52), znojem (»slovenske matere Tera, / premočene od kos anu vil«; *O zemlja ma*, XVI) in je vse ljudstvo poznalo »koj orkuoto bozi« (*Posej naš dan*, 60).

5 Izoblikovanost besedil

Forma Črnovih pesmi je izbrana, privzdignjena, saj je povzeta po modelu bogoslužnih besedil, ki so ljudem najbližja zaradi kontinuirane rabe v cerkvi. Ključno je oblikovanje z različnimi vrstami ponavljanj – anaforo, refrenom in sintaktično-semantičnim paralelizmom, ki skupaj delujejo kot posnetek bibličnih psalmov in litanij.

5.1 Anafora, ponavljanje na začetku zaporednih verzov je pomembno ritmično in kompozicijsko sredstvo. Pogosto se pojavlja skupaj z refrenskim ponavljanjem apostrofe in se izteče v logično poanto vsake kitice. V pesmi *Požirek veseuja* (74) so to prošnje za rešitev stiske, izrečene v imperativu in stopnjevane proti svetlobi in zdravju:

O Mati,
ki polniš dušo trdnaa človeika,
ki zbujaš zemjo, ke zuoni,
ki točiš zdrauje kiši, ki te kliče,
ki poslušaš zboliete trave,
ki nosiš pretočene souze,
pobuoži našo tomo med brajdami,
prosi za nas parišče rajske njive!

O Mati,
kle si hodila buos po travi,

kle si predla preslico anu vouno,
 kle si klečala pred križen po klancih,
 kle si se nalukala vode žlieba,
 kle si prenosila briemana siena,
 kle si stiskala si roke zuj mraza,
 záke na ne usahni skleda mlieka,
 zatuó, Mati, odkri nan vedrino tvojeh rož,
 dej nan piti zdrauje tvoja korita,
 prosi za nas jasnih dni,
 če smieh bleđi!

O Mati,
 ko naš dan nie več obliečen ajódic,
 ko ne sprauja otave anu mladih trau,
 ko ne nosi vil anu lopat,
 ko ne diela rasti razorja krompirja,
 zatuó ke naša zemja zuoni na odšle bratre
 zatuó ke sárce u je brez njivanj
 anu vietar nosi tardo rastje,
 ti, Mati, dorà tej kruh,
 ozdravi naše bliede sience,
 ki odnašajo živienje!

C. Zlobec je v svoji prepesnitvi namesto doslednega ponavljanja oziralnega veznika (»ki«), časovnega veznika (»ko«) ter prislova (»kle«) nekatere ponovitve izpustil: »ki polniš dušo trudnega človeka, / spet nam oživljaš zemljo, ki prihaja s pesmijo, / in z zdravjem napolnjuješ dom, / ki moli k tebi /.../«. Vendar podobno ravna v knjižnih variantah tudi avtor, ko opušča dosledno ponavljanje verznihi začetkov iz narečne variante: »Smo šenjé bieli križ nad skalo, / ke tou porasli travi / kaže počivalo? // Smo šenjé tardi abar na ori, / zelen buor ke diši po smoli? / Smo šenjé koranine, / ke zaraščamo našo zemjo? / Šenjé od debła do debła / zavivamo rokave / anu bratri, remo tou sonce.« (*Remo tou sonce*, 34). Ali smo beli križ nad skalo, / ki v prerasli travi / kaže počivalo? /.../ Smo še trdni gaber na gori, / zeleni bor, ki diši po smoli? / Ali smo korenine, ki vraščamo našo zemljo? / Še od debła do debła / zavivamo rokave / in, bratje, gremo v sonce!« (*Gremo v sonce*, prav tam).

5.2 Refrensko ponavljanje na začetku kitic srečamo v mnogih pesmih: *O mati, O zemja ma, Pobuožajmo zemjo našo, Hvalite boa, Oče naš, Požirek veseuja*, kjer se enak ali le malo modificiran verz ponovi najmanj trikrat. V pesmi *Se je stuorou* 2 (86) refren sooblikuje paralelizem: »Se je stuorou / za parnesti /.../ Se je stuorou / za ženitke /.../ Se je stuorou / za našo besiedo /.../ Se je stuorou / za vináti tomu /.../ Se je stuorou / za se oblieči robid /.../«. V pesmi *Požéni* (90) ima dodaten ritmični učinek, saj verzi refrena tvorijo amfibraški ritem: »Požéni me roke /.../ Požéni me óči /.../ Požéni me kósti /.../ Požéni mu starost /.../ Požéni use nas /.../ Požéni use martve /.../«. Refren opazno povezuje in ločuje, zato ima v pesmih brez kitične delitve vidno in slišno kompozicijsko vlogo.

5.3 Tudi sintaktično-semantični paralelizem ima pomembno ritmotvorno in zgradbeno funkcijo. V tej figuri se v soseščini pojavljajo enake besedne in stavčne oblike (največkrat po tri), ob tem pa se pomen stopnjuje v antiklimaks: »Pozabjeni, / trudni, / bouni / ledamo med« (*Besiede* 3, 112). Paralelizem je pogosto posledica naštevanja, ki se zaključi v metaforičnem povzetku »Zubjenè právice, / težke roke, / trudne besiede / so listje naše« (*Kiša kruha*, 68). Stopnjujejo se lahko tudi enakovredne antitetične strukture: »Momó óči, ma ne vidimo, / momó uha, ma ne čujemo, / momó besiedo, ki reje sárce, / ma smo obmouknili.« (*Besiede* 5, 116). Ne glede na sintaktično obliko in pomensko stopnjevanje paralelizem povsod soustvarja ritem prostih verzov, saj enake oblike in besedne zveze nosijo predvidljivo število naglasov.

6 Antitetična kompozicija

Povezovalni refren in anafora ter stopnjevalni paralelizem vzpostavljajo ekvivalentnost heterogenih elementov, enovitost predstavljenega sveta, nekakšen notranji red. Toda bistveni kompozicijski princip Černove poezije je antiteza. V okviru istega besedila so v nasprotja postavljeni nosilni pojmi s simbolnim pomenom: tema/noč in svetloba/luč/sonce (»posvjeti tou tomu sarga«), mraz/led in pomlad, bolezen in zdravje (»ozdravi naše boljezni«), rože (lepota) in trni (trpljenje), solze in smeh, žeja in voda, lakota in kruh, tišina in glasovi (»tou tihosti to je klicanje žalosti«) živost in smrt, suša in rosa, opiranje na palico in hoja, petje in molk, zelenje in robida, zemlja in nebo, preteklost in prihodnost, odhajanje in ostajanje, odhajanje in vračanje, malodušje in upanje. Samo izjemoma se antiteza izostri v figuro oksimoron: »/si/ tihost, ki plače« (*Ter*, 12). Na dramatičnem kontrastu so zgrajene skoraj vse pesmi, in sicer tako, da opažanju negativnih stanj, izkušnji odmiranja, nasprotuje zamisel pozitivne razrešitve, ki je postavljena v zaključek. V poantah se kar naprej pojavlja življenje, pomlad, nova pot, nova brazda v zemlji, ozdravljenje, oživetev: »za trdom nan pride življenje«, »pomaj nan ustati / tej trava od zemje / tou vilázimu«, »posej naš dan / brez jutra / z njivanji / novih poti«, »dej Tve roke / za skopati / nou razor«. Celo tam, kjer razum prišepetava spoznanje konca in brezizhodno situacijo, je kot želja ohranjen drobec lepote in sreče: »odiši mi z jabukami življenje, ki odhaja.« (*Zemja, ki mouči* 1, 94). Ta vstajenjska filozofija je znak osebnega kljubovanja, vztrajanja in zvestobe, ne glede na realno stanje, je vera v čudež ohranjanja in prenavljanja, ki se sklicuje na dva ključna mita: prvi je ciklično obnavljanje v naravi in drugi krščanska skrivnost vstajenja.

7 Verz

Černovo verzno oblikovanje temelji na skladenjsko urejenem prostem verzu. Verzi so večinoma kratki, obsegajo nekaj zlogov in so praviloma zaključene enote smisla (stavki, besedne zveze). Samo na nekaterih mestih je v verzem zaporedju zaznati glasovno ujemanje: »Sonce orjavi / se mrači / ležimo med koraninami / naših vasi. / Pod lipo se daržimo, / tou Zavarhu se veselimo /.../ pijemo strah sienc / čujemo

piesmo zadnjih čel/ – buosih žen čez travo – /.../ spraujamo siena, / kopamo krompir /.../« (*Marija Vóšnica*). Primeri rim, asonanc in aliteracij so redki, saj avtorju ne gre za artizem, poudarjeno pesniško funkcijo jezika, zvočno ikonizacijo pomena, temveč za čustveno vrednotenje predstavljenega sveta, da bi se z njim identificirali bralci. Ponekod srečamo moderne elipse oziroma brezglagolske povedi: »Sami. / Nie več vaši.« (*Na senožetah*, 26), »Kiše same, / Vizont, / nie človeka« (*Tou vietru*, 22). Edina posebnost v gradnji prostega verza so vrinjeni odvisniki, ki prekinjajo logiko naštevanja praznih zaselkov: Se vračamo po krajšnici / tou Vianta, / tou Vas, / tou Tamar, / ta zemji, / noseni tou očah / po svietu / ta koranini / hodjenja« (*Hodimo zviéralan*, 38.)

8 Semantične inovacije

Dosedanja predstavitev je izpostavila iz literarne (bogoslužne) tradicije prevzete besedilne žanre, oblike in načine izražanja. Specifika Černove poezije pa je inovativna semantična plast. Inovacije ne izvirajo iz izbire besed, ki poimenujejo konkretne realije, vsakdanje izkušnje kmečkega človeka iz Terske doline.¹² Inovativna je predvsem metaforika, ki materialno resničnost na presenetljive načine povezuje z emocijami in duhovnim svetom.

8.1 Primera

Najpreprostejši način ustvarjalnega spajanja je primera (*comparatio*) z eksplicitnim primerjalnim veznikom kot (»tej«). Razumevanje predvideva, da ugledamo podobnosti med primerjanim (komparat) in primerjalnim členom (komparand). Černova primera povezuje človeka in naravo, največkrat tako da človekova dejanja označi s pojavi v naravi: »zapuoj tej ščinkavec«; »pieu san tou vietru tej buorji«; »se vračamo /.../ tej čela, ki leda rože varta«; »pomaj nan ustati tej trava od zemje tou vilázimu«.¹³ Pričakovani vrstni red členov je včasih zamenjan: »tej zrieli klas so /ranci/ odšli od nas«. Redkeje so primerjane lastnosti: »zabitih anu praznih /vaseh/ tej zapadlo listje.« Ustvaril je tudi kompleksne primere, v katerih primerjalni člen sam vsebuje novo semantično figuro: »so stiskali kepe zemlje tej vart oblječen sonca«; »so bli /naši judje/ vedri tej listje tou očah maja«. Bolj izjemna je struktura, v kateri ima narava podobne lastnosti kakor človek, celota pa vključuje sinestezijo: »Ti pride nasproti dišanje lip, tej smieh, ki si čakal na mizi«. S podobnostjo dejanj primera zanika odsotnost mrtvih: »tej emigranti se vračajo tou vas /.../ duše rancih«. Redkejša so povezave dveh naravnih pojavov: »Je rastje pred zimo tej zdriela ajodica tou našem orađu.«

¹² Besedilni svet sestavljajo vodni izviri, korita, senožeti, brazde, skale in gore, gaber, oreh, bor, trava, seno, rože, trte, delovno orodje (grablje, vile, koši, kose, osla), lonice, trnje, robide, črnice in morice, češnje, žitni klas, hiše (vrata, miza), vino, pšenica, kruh, krompir, polenta, mleko, skuta.

¹³ V vseh citatih semantičnih figur so naslovi pesmi izpuščeni. Primeri so ločeni s podpičjem, vejice pa so del citata. V okroglih oklepajih so navedene alternativne interpretacije, v poševnih pa izpusti ali nujen kontekst.

8.2 Samostalniške metafore

Zaradi zgoščenosti delujejo nepričakovano dvočlenske samostalniške metafore, ki s kopulo istovetijo dve različni stvari, dejanji, stanji. Ciljni člen (vsebina), ki ga preneseno označuje izhodiščni člen (prenosnik), tako da vanj preslika njegove lastnosti (kulturne konotacije), je reka Ter, na katero se veže življenje v dolini: »si koranina naše žeje, si stokanje prazne zemje«; »tva voda je zuonenje souz«. Domača dežela je »parišče sonca«, čeprav njeno lepoto zaznamuje bolečina: »rože naše ziemje so tarni«. S trdoživimi rastlinami, koreninami in zemljo so metaforično označeni ljudje, zlasti v besedilih, kjer gre za antitezo med življenjem in smrtjo/izumiranjem: »smo drien, ki diši po zdrauju«; »smo trdni gaber na gori, zeleni bor, korenine, ki vraščamo našo zemljo«; »bomo zeleno rastje njiu«; »smo robidje pod goru«. Prebivalci Zavarha »smo siena, smo listja po svietu«; »naši ranjki ste zemja, ki čaka«. Nekoč je bilo drugače: »bli ste svet zdrou«; »bli ste pšenica kiše«, ker ste skrbeli za hrano družine, čeprav ste pri tem izkusili trpljenje: »souze so van ble pijača«. Z metaforo je označen človek, ki bo z božjo pomočjo, ob domači govorici v cerkvi doživel preobrazbo: »Ne boš več prazno klasje /.../ boš sejauc, ki poje, ki zabija ples tarpjenja.« Lirski subjekt izraža svojo pretresenost s prenesenim označevanjem telesnih delov: »me roke so brušče, ki žgo od tarpjenja, me oči so rosa na njivi, poraščeni s travami, ma starost je voda izpita par zvieralah Mališčaca«. Od izseljevanja in umiranja je odvisna usoda materialne in duhovne resničnosti: »zubjené právice, težke roke, trudne besiede so listje naše, razmetane tou vietru«. O Bogu in Mariji pesnik skorajda ne govori brez metafor. Z vitalno naravo kot izhodiščnim semantičnim poljem oblikuje pomen zaupljivosti in upanja, da je človekovo trpljenje smiselno: »Ti /Bog/ si zejtra zelenaa hodienja, tva ciergev je rozd sonca nad kišami Zavarha, tva besieda je sieme trau med njivami, ki ne pusti umrieti sarcu, je dišanje sažganih tarnou na poti v novo živienje«; »hodimo poslušat /božjo/ Besiedo – besiedo jabuk anu trau«; »Tvoj križ je sreda našaa kruha«; »tvoj križ je koranina našaa živienja, ki obira tarnja«; »O Mati, bodi vietar, ki zaživi besiedo.«

8.3 Genitivna metafora

Transformacija dvočlenske samostalniške metafore s kopulo je bolj kompleksna genitivna metafora, v kateri je ciljni pojem roditelj v vlogi desnega prilastka: »klas upanja viškorški ziemji«; »črni cvet smrti«; »roža naše duše«; »skrivamo vietar svoje žalosti«. V vseh navedenih primerih gre za konkretizacijo abstraktnega pojma. Posebej zanimive so preslikave zemeljskega sveta v nebeško sfero: »seme sonca«; »siémána luči«; »razorji nebes«.

Toda v roditeljski strukturi ni vsebovana le analogija, ampak tudi drugačno razmerje: »duša njiv«, »duša kiš«, »duša naše zemje« nakazujejo, da so otipljive stvari obdarjene z dušo kakor ljudje oziroma jih ljudje doživljajo kot sebi podobna bitja. Medtem ko »parišče sonca«, »niezda souz«, »iver nebes anu Bóa« implicirajo (omejeno) količino, pa poziv »daj nam južino srenće« slikovito in konkretno opiše antropološko

utemeljeno izkušnjo, da abstraktni pojem sreče izhaja iz bolj prvinskega, telesnega uživanja hrane.

Kot metonimično zamenjavo vzroka s posledico je mogoče razlagati: »vasi z briemanam večera na pragu« (žalost zaradi praznih vasi); »nosimo brieme truda« (težka utrujenost); »vino naše lakote« (pijanost od lakote); »lakot vašaa diela« (želja po delu); »križ nasprotstva« (trpljenje zaradi nasprotovanja naši besedi); »duša ima zaklep mahle« (meglo v duši povzroča zavora, spona, okov, zaklep); »nuoži slabosti« (noži povzročajo zlo); »lupina njivanj« (sanje so skrite pod lupino). V neizrekanju vzrokov negativnih stanj je prepoznavna etična drža govorečega, ki noče obtoževati, temveč išče rešitve in krepi upanje: »voda smieha, ki pijemo« (zaradi vode smo nasmejani, smeh nas opijanja).

Mnoge genitivne metafore so nominalizacije metaforično rabljenih glagolov, ki okoliški svet antropomorfizirajo in spreminjajo v partnerja. Največkrat so otipljivim, realnim stvarjem pripisani gibanje, govor in izražanje čustev: »štampienje Karnahte« (Karnahta stopa); »nasmieh potokou« (potoki se smehljajo); »smieh naše zemje« (zemlja se smeje); »pojénje me zemje« (moja zemlja moli; mi, ki živimo tukaj, molimo); »njivanje čariešanj« (češnje sanjajo, morda tudi mi sanjamo o češnjah). Celo pozitivno vrednoteno dejanje je transformirano v hiperbolično oznako občutja: »ples tarpienja« (trpljenje pleše). V prehajanju med človeškimi in naravnimi atributi velja tudi obratno razmerje, ko je čustvovanje predstavljeno z naravnim pojavom: »zahajanje souz« (solze zahajajo).

8.4 Prilastki

Metaforične prilastke prepoznamo po tem, da samostalnikom pripisujejo lastnosti, ki jih ti dobesedno ne morejo imeti: »zelena leta na trati«; »bouna skala tou sve samosti«; »vesele njive«; »bose duše rancih«. Prilastki so pogosto deležniki na -n in -t, ki izražajo stanje po dejanju, posledico. Razen v redkih primerih, npr. »dan zastrupjen od tresa«, je s to strukturo zabrisan povzročitelj ali vzrok: »križane vasi«; »zakopana vilazim«; »zakopane besiede«; »posušeno sarce«; »posušeni bratri«; »usta, zaklenjena smiehu«; »zboliete traue«; »zaboljete misli«; »zlomjena jubezan naših judi«. Prilastek se lahko razraste z različnimi dopolnili, predvsem prislovnimi določili kraja in načina: »po travi potrušene besiede«; »besieda raztresena po tej zemji«; »besiede, posejane na njivi«; »dišanje mlade žene, trudne, napnete čez lonice (kot da bi bila razpeta med senenimi kopicami); »viškorška zemja obliečena z rožami anu travami«; »razor odprt ščipanju lakote«; »očóuje osmukani s skorjo kruha« (očetje, ki so jim odvzeli skorjo kruha). Prav tako domiselni je metonimični prilastek: »brenčeči med«, ki v medu izpostavlja zvok nabiralk medu.

8.5 Glagoli

Po pričakovanju so najštevilnejši metaforično rabljeni glagoli. Prepoznamo jih po tem, da neživi ali abstraktni stavčni subjekti opravljajo dejanja oseb, kot so nežno dotikanje (»besede božajo pojénje«; »/Ter/ boža njive«), ljubeče nagovarjanje (»rebra Velike lave snubijo parišče vilazima«), govor in petje (»voda s krasi ti uori o sienu«; »zvieralo, ki poje«; »zemja, ki mouči«), izražanje čustev (»voda se smeje tou večeru«), gibanje (»tarnje hodi z nami«; »tiho plakanje pleše na križu«), kmečka dela (»vietar seje orkuoto«; »zemja nabira podleske«; »piesma onoji zemjo«), povezovanje kot navezanost (»zemja te veže, parnásoč ti počivanje sárca«; »zamoukle sience nas pletejo«), pitje in opijanjanje (»zemja si izpila najbuojše vino«; »osla zjutra nase je napivala luči«; »rože napivajo dušo«), kretnja ali drža ponižanosti, žalosti (»naš dan kleči«; »zriele trave klečijo čez koranine, ki usahajo«). Gibanje tekočine (»srenča nebesa nas zaliva«) in cvetenje (»besiede rožajo par Sveti Trojici Viškoršek«; »duša cvete po bužarnicah«) imata pozitiven pomen in nakazujeta obilje. Pozitivna čustva se konvencionalno merijo s toploto (»besieda reje sárce«), usihanje z izginjanjem barve (»smieh bledi«). Nekateri preneseni pomeni vključujejo metonimične povezave (»lakot vam je stiskala pas«), ali pa so posledica sinekdohe: »duša nam poje«; »živienje mouči anu spada«.

Preneseni pomen je zaznaven tudi zato, ker dejanje prehodnega glagola zadeva tak predmet, na katerega se glagol v dobesedni rabi ne more nanašati, zato ga razumemo v širšem pomenu: »naše vasi odpivajo živjenje prej ku a poviedati«; »upivamo dušo njiv«; »pijemo strah sienc«; »se napijemo od sončnaa korita«; »zemja niema znanceu za pokapati živienje«; »čez listje lije mraz«; »zemja /si/ prepojila z besiedami živienja slovieske matere Tera«. Izrazi za pretakanje in vpijanje tekočine konotirajo življenje, ki izvira in teče, ter pretakanje med zunanjim svetom in notranjo, psihično sfero. Ljubeč odnos je izražen z nežnim telesnim dotikanjem: »božamo mrak«; »so šli zemjo rahlo božat«; »roke božajo vart trau par Sveti Trojici«; »za pobožati Vizont«. Dejanja vetra implicirajo raznašanje in s tem izginjanje, izgubljanje: »besiede, ki vietar piha tou srca«; »zapih u vas /bratri/ izruu od naših dni«; »vietar nosi sarce naših«. Bolj pozitivno vrednost imata gnojenje (»ponojiti doró živienje«) in sejanje, vendar je pomen slednjega odvisen od tega, kaj se seje: »matere so sejale dušo po razorju«; »seje se moučanje«. Toplotni izrazi vsebujejo čustvene konotacije, pozitivne so povezane s toploto in negativne z mrazom: »o mati, zanieti piesmo«; »led bere moučanje po vasi«. Več metaforičnih glagolov črpa iz rastlinskega sveta, bodisi da gre za pomladno kipenje in radost (»duša razdaja zelenje vilázimu«) ali za preraščanje kulturne krajine, ki povzroča bolečino (»oblieči se robid, poživitih tou nas«). »Mati, ti si poročila naše žalosti« je čisto poseben primer, ki si ga razlagamo kot naše žalosti so združene, nakopičene, rojevajo nove žalosti.

V zapletenih semantičnih kombinacijah se metaforični glagol povezuje z osebkom in hkrati s predmetom, ki bi bila v dobesedni rabi neustrezna. Čeprav so iz konteksta razumljiva boleča občutja, je subjektivnost pripisana dogajanju zunaj človeka, kakor da bi čustvoval sam svet: »bouna skala prosi požirke kiše materan«; »mah

moči mouk sredi judi»; »Karnahta varva nasmiehe zubjene«; »zemja je lačna dobre besiede«; »neposlušane besiede pod skalo pijejo izdih tvojá niezda«. V nekaterih pesmih se sproži iracionalno, sanjsko povezovanje in prelivanje, proces imaginarne dejavnosti, s katerim pesnik ukinja kruto logiko ničanja: »Senožeti šenje zaspajo njivanja / jutro anu siena, / osedérjajo koranine slane. / Nosejo lubje zapuščene kiše, / starih vej anu njivanj, / ki prenašajo pojenje diela.« (*Par Sveti Trojici* 4, 46).¹⁴ Metaforičnost je lahko tudi rezultat netipične rabe prislovnega določila: »oči se nesu pozubili med abri«; »besiede padajo na tve oči«.

8.6 Enočlenske metafore

Za interpretacijo najtežje naj bi bile enočlenske metafore. V njih je namesto obeh členov naveden samo preneseni, zato je treba iz konteksta ugotoviti, na katero vsebino bi se utegnil nanašati. V moderni poeziji se take metafore razraščajo in kombinirajo v avtoreferencialne, imaginarne konstrukcije, ki vabijo v opazovanje znotrajbesedilnih relacij. Njihov sporočilni potencial je polivalenten, zato jih srečujemo v poudarjeno estetski komunikaciji. Černova poezija raje ostaja pri metaforah, ki imajo zaradi pogoste rabe utrjene konotacije in nosijo duhovni ali čustveni simbolni pomen. To velja za svetlobo in temo (»pobouži našo tomo med brajdami«; »ste šli počivat tou nočno travo« (evfemizem za smrt), toploto in hlad (»orkuota bozih«). Bolj polivalentno delujejo sence v kontekstu spomina na ranjke: »sience nu odpirajo roko«; »sience naše, povarnite dušo, povarnite roke z moko«. Vendar so v drugem kontekstu sence tudi zastrta emocionalna svetloba (»ozdravi naše bliede sience, ki odnašajo življenje«) in odsotna življenjska energija, malodušje (»stojimo na mostu med sienco anu lučjo«). V kontrastnem razmerju sta tudi (grenki) strup in (sladki) med, ki se oba nanašata na kulturne, jezikovne in pesemske vsebine: »vi, parktiti šenje kapjate stari strup«; »pozabjeni, trudni, bouni ledamo med«. Občutje je označeno s tem, kar se je naselilo v notranjost telesa in povzroča rane: »smo imieli tarnje tou arlu« (vzrok bolečine); »razpuokane, suhe skale tou nas, ker bratři so šli od nas.« Vreča lahko pomeni težo, pritisk, obremenjenost (»žakej ti teži na sarcu«; »odloži žakej«), v drugačnem kontekstu pa označuje pomanjkanje (»naš žakej u je prazan«). Slovanska metafora je poimenovanje doma z gnezdrom (»marzla niezda«; »prazna, zapuščena niezda«), medtem ko migracije označujejo lastovice, ki se vračajo na stalno mesto (»pozdravjaš lastovice brez koranin«), odpadlo listje in korenine. Korenine s pomenom globina in stabilnost lahko konotirajo tudi preteklost, spomine, izročilo: »ležimo med koraninami naših vasi«. V skladu s tem, da voda omogoča življenje, je opis očeta, ki se konča s smrtjo, potjo med križi: »oče, je spadla tva rosa«. Poveličevalno delujejo »himne kuosu anu zrielih trav«, biblična aluzija pa je oznaka »vart živienja« in opredelitev domačinov kot »peščica svetih brez boastva«.

¹⁴ Nič manj alogičen ni Zlobčev prevod: »V senožetih še spijo upi / zor in siena, / grajajo korenine slane. / Nosijo lubje zapuščene hiše, / starih vej in sanj, / ki premikajo molitve dela.«

8.7 Metonimija

Učinkovito in samosvoje je tudi nakazovanje z metonimijo. Podobno kot enočlenska metafora metonimija izreče le preimenovani izraz, iz katerega si je treba zamisliti odsotnega, ki je z njim v neki logični zvezi. V Črnovih pesmih je z imenovanjem spremstva, spremljave in sredstva (v orodniku) nakazana večja celota, podrobneje določena konkretna ali imaginarna oseba: »njivanja, odpadla z listjem«; »paršou je med nas /Bog/ z melodijo borou, z zuonjenjan kiš anu or«; »te kliče z lasan rože«; »matere so plesale z očmi sonca«; »besiede ti hodijo naprouti z boatim vietran rož«; »mama/ si odšla z dišanjem kiše, s siemanan kruha« (si odnesla s seboj); »odvrčate z zapuščenimi čelauniki, z utihnjenimi rožami, s posiekanimi venikami, s stejo, preneseno z vodo Tera« (namesto človeškega odgovora govorijo propadle reči); »živieli smo z nojan krau«. Bog je prikazan skozi sledove (posledice), ki ostajajo po njegovem potovanju skozi svet: »hodi čez njive anu pušča za sabo klasje anu mórice.« Njegovo rojstvo je postavljeno v znano, domače okolje, in če je navzoč v naravi, ga bo preprosti človek v njej prepoznal in sprejel: »se je stuorou med ilami burjeu, med nitmi trave po senožetih, med orami naše doline.«

Opazno je nakazovanje identitete z vsebovanjem. Po figurativni logiki je jaz tisto, v čemer se nahaja, oziroma je tisto, kar se nahaja v njem, ali rečeno še splošneje, eksistenco (vsebino) označuje prostor (vsebnik) in reči v prostoru: »Vizont živi tou nas«. In obratno: »smo tou oriehu, smo tou jablanu, tou vietru«. Podobno vrednost ima gledani predmet. Človek je del tega, kar gleda, gledanje je asimilacija, sprejemanje: »k zemji, noseni tou očah«; »Van prebiramo óči s senožeti siena«. Enako razmerje kot med gledalcem in predmetom je med nebom in zemljo, ki se vzajemno reflektirata: »nebesa Muzcu, ki nosijo tvoje /zemljine/ óči«. Podobno kot za zaznavanje z očmi, zlivanje z opazovanim, v očeh ohranjenim predmetom, velja za zaznavanje vonjav, s tem da je pogled usmerjen v zunanje pojave (zemlja, senožeti), vonjanje pa je naravnano k duhu, ki ga verujoči in ljubeči človek občuti kot dišavo: »/tva besieda/ diši po živienju, po smoli, po zviéralah.« Vonje oddajajo najljubše reči: »Zemja ma, odiši mi z jabukami živienje, ki odhaja.« Ker je sveča tradicionalni simbol življenja in neugasljive duše, je obredno prižiganje sveč za pokojne tudi spominjanje na njihov pretekli trud, ki se ohranja kot vidna svetloba plamena: »vaše svejće bleščijo trud naši judi«. Dom je prostor, kjer jemo (»kiša, ki daje jesti«), in hkrati izvor prvinske identitete. Ko v hiši nihče več ne živi, je izgubljeno domače ime, zato pesnik predlaga ponovno poimenovanje, simbolno dejanje krsta: »pijemo vaše /ranci/ vino, de íme kišno poživimo«.

8.8 Množinski subjekt izrekanja

Na koncu se vračam k množinskemu subjektu izrekanja, ki deluje v okviru globalne sindekohe. Ne le pesnikov jaz, tudi ožji vaški kolektiv predstavlja celoto dežele.

Njena usoda je utelešena v vsakem posamezniku in vseh: »smo plakanje bozih judi, smo trudost vasi.« Nosilci pokrajinske pripadnosti si želijo preživeti, zato upajo in molijo: »naše pojenje je lačno živienja«; »hodimo užejani duše naše zemlje.« V tej poeziji zemlja (dežela, pokrajina) ni estetska kategorija in tudi tam, kjer pesnik izreka občudovanje naravnih lepote, ostaja nadrejena sila, ki odloča o možnosti preživetja ljudi, o konkretnem kruhu, ki so ga morali pridelati: »kopali ste kruh tard anu suh.« Zato je zemlja predstavljena kot povzročitelj človekovih duševnih stisk in telesnih muk: »zemlja ma /.../ si usahnila vesele dni, si zvila roko človeku«.

9 Zaključek

V zbirki *Ko pouno noči je sarce* beremo pesmi v terskem narečju brez prilagoditev knjižni slovenščini (dialektologova rekonstrukcija), v *Pesmih iz terske doline* pa različice, v katerih so mnoge glasovne in oblikovne posebnosti govora obrušene in prilagojene knjižni slovenščini. (Take so tudi novejšje pesmi v listu *Med nami*.) Sociolingvistična razlaga bi lahko bila, da je v teku desetletij pesnik vse bolj težil približati domačo govorico drugim beneškoslovenskim govorcem in hkrati želel, da bi tudi lokalno prebivalstvo brez slovenskih šol razumelo knjižne oblike. Sicer pa je v svoji poeziji spojil tradicionalne elemente poetičnosti (npr. razne vrste ponavljanj, apostrofa) z individualno metaforično in metonimično predstavitvijo znanega sveta, ki je del izkušnje pesnikove skupnosti. S tem je dosegel dvoje: da ga lahko sprejemajo bralci, ki niso vpeljeni v svet poezije, vendar iz cerkvene rabe poznajo jezikovne obrazce izbranega, privzdignjenega izražanja (sprejemniki v omejenem kulturnem mikrosistemu); da njegovo posebno in kljub množinskemu izrekanju osebno pesniško govorico uživajo tudi poznavalci poezije (sprejemniki v razvitem literarnem sistemu). S figurativno rabo besed je razširil pomenski potencial skromnega narečnega slovarja in dokazal, da ustreza izražanju tako elegičnih čustvenih kakor eksistencialnih in hrepenenjskih vsebin. Večjezične izdaje odražajo jezikovno in kulturno resničnost, sobivanje pripadnikov treh narodov v istem prostoru, tersko narečje v njih pa se dviga v status literarne govorice, kakršno imata že stoletja knjižni italijanski in slovenski jezik.

Viri

Bandelj, David (ur.), 2009: *Rod Lepe Vide. Antologija sodobne poezije Slovence v Italiji*. Ljubljana: Študentska založba.

Černo, Viljem, 2013: *Ko pouno noči je sarce – Ko polno noči je srce – Co plen di gnot al è il cûr – Quando pieno di notte è il cuore*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.

Černo, Viljem, 2006: *Pesmi iz Terske doline – Poesie della Val Torre – Poesiis de Val de Tor – Pesmi iz Terske doline. Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor*. Kožuh, Milena (ur.). Celje: Celjska Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba. X –LXXIX.

Dapit, Roberto (ur.), 2004: *Convegno Slavia Dilecta. Ricerche linguistiche ed etnoantropologiche tra Friuli e Slovenia. Incontro con i poeti. 7 maggio*. Udine: Università degli studi di Udine. 3–11.

Obid, Michele (ur.), 2004: *Besiede tele zemlje*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Pustita nam rože po našim sadit, 2000. Senjam beneške piesmi XI–XX (1984–1995). Ur. Lucia Trusgnach, Aldo Clodig, Živa Gruden. Liese – Garmak: Kulturno društvo Rečan; Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.

Slovenci po svetu. Otočje. Revija. IV/7 (januar 2012) Grahovo ob Bači: Kulturno-umetniško društvo Otočje. 266–268.

Vilenica 2005. 20. mednarodni literarni festival. Cunta, Miljana, in Šubert, Barbara (ur.). Ljubljana: društvo slovenskih pisateljev. 398

Literatura

Brecelj, Marijan, 1988: Viljem Černo. *Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 114.

Klinec, Rudolf, 1976: Viljem Černo. *Primorski slovenski biografski leksikon*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 3. snopič, 236.

Müller, Jakob, 2013: Pesnik, Zemlja in Beseda. Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 124–125.

Stanonik, Marija, 2007: Terska dolina: narečne pesmi Viljema Črna. *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 51). 145–167.

Zlobec, Ciril, 2006: Beseda o pesniku. *Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor*. Kožuh, Milena (ur.). Celje: Celjska Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba. III–V.

ABSTRACTS

Danila Zuljan Kumar: National Identity among Venetian Slovenians and Friulians Today, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 7–18.

In the Udine province of Friuli-Venezia Giulia, Slovenian and Friulian are increasingly seen and heard in public life, i.e., outside the private sphere and beyond Slovenian and Friulian institutional frameworks. The present article deals with changes in the perception of their mother tongue among representatives of both communities in relation to the prevailing Italian language, the use of which was associated with a more prestigious position in society in the past. It also investigates changes in the attitude of the majority population towards the two minority languages. The changes of discourse practices are occurring in parallel with changes in the communities' identity practices. This process is not an exception in Europe and can be placed within the wider (European) process of regionalisation.

Key words: national identity, Slovenians, Friulians, Slovenian, Friulian, Friuli-Venezia Giulia

Irena Novak Popov: The Poetic Strategies of Viljem Černo, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 19–35.

The article analyses the essential poetic strategies in the poetry of Viljem Černo from Torre Valley in Venetian Slovenia. With the use of the plural form of lyrical voice, the poet allies himself with his people; with apostrophe he summons God and praises his homeland; with anaphora, refrain and syntactic-semantic parallelism he intensifies and unifies the represented universe and creates the rhythm of free verse; and with antithetic composition he confronts destructive forces. Textual genres, forms and modes of expression known from the church service address the taste of local readers, but the poet's Torre Valley dialect is raised to the instrument of complex individual content with metaphoric and metonymic innovations.

Key words: Vilem Černo, Torre Valley, Venetian Slovenia, poetry in dialect, poetic strategies

David Bandelj: The Contemporary Poetry of Venetian Slovenia: A Model of Engaged Poetry by Slovenians in Italy, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 37–47.

The paper tries to show the differences between the concepts of engaged poetry developed by generations of poets in Venetian Slovenia. Due to their different historical and political situations, these poets have developed a very modern model of engaged poetry, connected to their relation to "the Other". This model is of great interest, especially due to the use of a dialectal base.

Key words: Slovenians in Italy, Venetian Slovenia, contemporary poetry, engaged poetry

Jadranka Cergol: Dialect Literature as a Characteristic of Minority Literature, *Jezik in slovstvo* 61/2, 2016, 49–57.

The purpose of the paper is to demonstrate that dialect literature is one of the main characteristics of minority literature. Previous studies have shown that Slovenian dialect literature arises primarily on the outskirts of the Slovenian ethnic settlement area, in neighbouring countries and even in those areas where the Slovenian language comes into contact with other languages. Analysing the cases of two minority communities – Slovenians in Italy and the Italian minority in Slovenia and Croatia – the author attempts